

Vidor Miklós

Szabálytalan emlékek

A FELÜGYELŐ

Megbízatlása nem hivatalos, alig hihető, hogy a kerületi tanács számon tartaná. De rendszeresen találkozom vele a környéken: hol a zöldséges előtt áll a sarkon hórihorgasan, prófétikus soványságban, hol a trafik bejáratában strázsál, vagy a büfé ablakán ellenőrzi a kávézó közönséget.

Egyetlen felügyelői jelvénye: hegyes végű botja. Hóna alá szorítja, s ha megcsillan előtte a járdán egy-egy ezüstös, vagy meggypiros sztaniol, fölszúrja. Láttam a múltkor egy kapu alatt, amint gondosan a bot végére tekerte zsákmányát. Vagy arasznyi már a boton a sztanioltekerecs. Úgy hordja, mint turisták a megjárt vidékek emblémáját

De ő mindig ugyanazt a tájat járja: a belső Józsefváros néhány háztömbjét, a Körútra futó csöndes utcákat. Olykor-olykor robajlik csak át itt egy-egy teherautó vagy mérges motor. A felügyelő ilyenkor megáll a sarkon, élénk-kék tekintetét gondosan körülhordozza, a botjával jelez, megadja a szabad utat a bekanyarodó járműnek. Tartása, komoly ösztövércsögő arca elárulja, hogy gvalogospárti. Nem bizik ezekben a pufogó, recsegő szerkezetekben, vezetőjüket sem nézi jó szemmel. Ő mindenestre megteszi a magáét, kiáll a sarokra, földeríti, nem fenyeget-e valakit a közeledő jármű, aztán int, beleegyezését adja, hogy áthaladjon a fennhatósága alatt álló területen.

Öszülő bajuszú férfi a felügyelő, hatvan lehet. Télen-nyáron szürke kalapot visel, gólyalábú léptekkel halad, fölszúrja a sztaniolt, és irányítja a mellékutcák forgalmát, ahová nem jutott rendőr. Különben szenvedélyes dohányos. Egyszer meg is állított, rám hunyorított és fölemelt cigarettájával jelezte, hogy tüzet kér.

Néma pillantással köszöntöm, ha találkozom vele. Nem tudom, mit gondol rólam, számon tart-e egyáltalán. Behatolhatunk-e még agyának tekervényei közé? Titok. Itt jár közöttünk. Vigyáz ránk. Gondoskodik valamiről, ami igazában nélküle történik, de ő részt akar vállalni belőle.

Hangtalan, nappali árnyék. Szürke és megbízható, mint a lelkiismeret. Rója az utcákat, figyel, számot ad valamiről, amit kívülre már meg sem lát más.

„Szegény” — mondja a felszínes járókelő. Pedig gyanítom, hogy sokunknál gazdagabb. Túljár eszünkön, becsap bennünket sztaniolgyűjteményével, nehogy igazi kincseit meg kelljen mutatnia.

AZ ELTŰNT HERCEG

El sem lehetett képzelni, hogy egyszer egy egész szivarra gyújtson rá. Mintha végigszívhatatlan, öreg csonk volna az újjai közt, néha szájához emelte, fölfénylett a parázkör, s olykor boldogan összehunyorodott. Cson-

tos madárfején a vigasztalan, hosszú orr igazi csőr: szomorú ragadozó, a maga fajtája közül kikopott, mindig elszedik előle a zsákmányt. Fogatlan szája mosolyra nyílt, az is néma bocsánatkérés. Nem akar elkedvetleníteni senkit, hát komikusra veszi tulajdon sorsát.

Keringett a kávéház félhomályos sarkai között, néha kibukkant, meghordozta enyves tekintetét s alámerült. Gazdátlan asztaloknál ütött alkalmi tanyát. Mikor megbetegedett a szivaros, néhány napig ő helyettesítette. Készséges volt, vékony alakja csupa udvariasság, amint egy-egy vendég elé tartotta a trafikosládát. Aztán visszasüppedt a tengő hontalanságba, mintha húzná maga mögött az odvas félhomályt, az átmeneti nap-szakok vaksi derengését.

Egyszer megkérdezte valaki:

— Voltaképpen miből él maga?

Szűken megvonta vállát:

— Följelentem magam a rendőrségen, nyomozzák ki.

Nem bántotta, ha hercegnek szólították, mert neve véletlenül megegyezett a legkisebb európai hercegség nevével. Köhögősen szította szivar-csonkját, portyázott a hangos kártyások asztala körül. Ha leült valaki mellé, a játékos idegesen húzódott arrébb. Pech-szaga volt az életének, amelyet alighanem senkisé ismert.

Kietlen albérleti szobák dohos zugait érezte mögötte az ember, a falon betegen égő egy szál körtét s mindig bontott, vagy inkább soha be nem vetett ágycsövet, penészsárga huzatú párnával.

Azokat is szerényen, suttogva szólította meg, akik kedvelték. Tán félt, hogy ráunak. Holott egész alakja, jellegtelen színű, kifényesedett ruhája maga volt a fáradt unalom. Gyerekkort, fiatalságot nem álmodhatott mögé a fantázia: ötvenesnek jött a világra, elkészt, lecsúszott ötvenesnek, aki emlékeit is elvesztette.

Senkinek sem hiányzott, mikor néhány hétre elmaradt a kávéházból. Csak akkor ébredtek tudatára, mikor ismét megjelent.

— Hol volt, herceg?

— Vidéken — dűnnyögte szivarja mellől. — Üzleti út...

— Legalább sikerrel?

— Hát itt vagyok megint, nem elég az? — nevetgélt vékonyan s elvonult a füstben, eleven sorsok vaskos árnyai között.

Utánanézttem töprengőn:

— Hallotta? Üzleti úton! A herceg!

Valaki szórakozottan sóhajtott:

— Szegény feje!

Addigra már egyik asztal fölé hajolt, feszülten leste a lapjárást, koponyája sárgán fénylett. Itthon volt ismét, előregörbedő kíváncsisága jelezte boldog beavatottságát, lankadatlan érdeklődését a kávéház akvárium-i tenyészetére iránt. Itt volt életének archimedesi pontja.

Néha apró megbízások pottyantak, megesett, hogy fölrendelte valaki magához, átadtak neki egy-egy csomagot, zsebben elférő dobozkát, fonynyadt, poroslapú könyvet, divatjamúlt zakót, hogy értékesítse a világból kizüllő tárgyak rejtelmes piacán.

Ő volt az eleven vigasz az átmeneti bajokkal küszködők számára: ő, a kormánytalanul hanyódó roncs ismerte csak a szeszélyes áramlások titkát, ha nem is beszélt róla. Vitte arcára száradt kínai mosolyát céltalanul, de hűségesen. Világesemények robajlottak el mellette, neki egyre ment bukás vagy diadal. Az élő növények szívósságával tartott ki valami mellett, amit sosem jutott eszébe megfogalmazni.

A kávéházzal együtt tűnt el. Ahogy ezt bezárták, őt sem látta többé senki. Az összeszokott partik áttelepültek máshová: nekik az asztal volt a fontos, hogy négy oldalán leülhessenek, s osztani kezdjék a lapokat. Ha véletlenül meg is kérdezte valaki: „Mi lehet a herceggel, nem tudják?” — a játszma sodrása átesapott a kérdés fölött.

A herceget elnyelték a terézvárosi kis utcák, ahonnan előbújt délutánra, hogy fakó felöltőjében, roskadt kalapjában oly észrevétlenül lépjen be a forgóajtón, ahogyan csak neki sikerülhetett kifognia a tanútlan pillanatot. Nem érkezett és nem távozott: mindig is jelen volt. A pincérek, az újságosfiúk úgy emlékeztek rá, mint aki valahány izgalmas esemény néma kibice maradt. Ott volt, mikor rajtakapták azt a két sipistát, vagy mikor a gavallér szűcsmester hirtelen rosszul lett, s a kávéházból haza kellett szállítani, hogy másnapra már a halálhíre jöjjön helyette. A herceg akkor fájdalmasan bölintott, olyasféle kimondatlan hittel, hogy ez is csak rendes emberekkel történhetik meg. A komisz kutyák lenyerik a partnerüket, nem törődnek a családjukkal és makkegészséges önzéssel járnak a haláltalan életben.

Maga a herceg azonban beleveszett a ködbe, akár a századeleji érzelmes beszédek figurái, akik körül mindig csak megtörtént, személy szerint ők nemigen vettek részt benne.

Valahol lépked most is, tűnődő mosollyal, szivaracsonkja megbarnult ajkai között, álmodik az elveszett kávéházról, ahol törzsvendég volt. Régtelen régen. A világ megöregedett azóta. Koponyája mind sárgább, csontosabb. Hígszálú őszi eső szemzik körülötte, az aszfaltban foglyul ejtett fák elhullajtották levelüket. Megy, megy abban a végtelen múlt időben, amelyet már akkoriban ott cipelt a vállán.

Talán attól volt olyan hajlott a háta.

A BOLDOGSÁG ÁRNYÉKA

Négyszemközt mesélte valaki:

— Álomban találkoztam azoknak az álmoknak a folytatásával, amelyeket fölébredve mindig elfelejték. De csak ennyire emlékszem, földézni nem bírnám őket. Olyan volt, mintha valaki elássa a kincset s aztán, hogy sikerüljön eltitkolni a rejtkehelyet, tulajdon emlékezetéből is kiirtja.

— És többé nem mondhatok mást az egészről. Van valahol egy kis birodalom, az enyém, boldog vagyok benne, csak letörlődött a mappáról, én pedig elveszítettem felségjelvényeit is, homályos sejtésem maradt róla

csupán. A hajótörött király ilyen: egymaga menekült meg, többé sem országát, sem önmagát nem igazolhatja. Ki hinné el neki, ha már benne is ködkép? — Bár egyszer talán megint sikerült visszaálmódnom magamat. S aztán fölébredek, hogy mindent elborítson az éjszaka.

S elgondolkodón hozzátette:

— Dehát miért fontos, hogy elhiggyék? Nem elég, ha volt valahol?

CIVILKURÁZSI

Húsz esztendővel a történetek után, s az érdekeltek fájdalmas elmúltával támad föl bennem ez a história. Akkoriban ott voltam már születő lapok bölcsőjénél, de először sodort a véletlen egyiknek a sírjához.

A folyóirat — tekintélyes intézmény kiadásában megjelenő művészeti szemle — kemény harcok keresztüzében másfél évfolyamon át tartotta magát. Mind rosszabb idők jártak a modernista törekvésekre, a szerkesztő viszont tántoríthatatlan maradt. Nem lehetett kétséges a végső ütközet kimenetele.

Az intézmény belső szabályzata megkövetelte, hogy a lap sorsáról a szűkebb vezetőség döntsön. A szavazás napján már nem is az érdemi határozatról, csak a nemes, vagy dicstelen halálról volt szó.

A héttagú vezetőségi ülésre a szerkesztő maga helyett egyik kiváló író társát küldte el. Kívülről egyvalaki ült még a zöld asztalnál, aki szövetségesnek számított: a szerkesztő barátja, más művészeti területen rokon törekvések híve. Ha hiábavaló is, mégsem volt közömbös, hogy legalább ők szót emeljenek a lapért, legyen, aki kimondja: megvan a létjogosultsága, nem érdemli, hogy elnémissák.

Mindez el is hangzott a rövid vita során, ketten kiálltak a további megjelenés mellett. Az elnök elrendelte a szavazást. Formahíven, titkos szavazást. Egy-egy begöngyölt kis papírlapon, aláírás nélkül „igen” vagy „nem” lehetett a válasz.

S aztán sor került a cédulák kibontására. Unalmas, üres szertartás, gondolhatta valahány résztvevő. Akár látatlanban is kihirdethették volna az eredményt: öt szavazattal kettő ellenében a vezetőség a folyóiratot megszüntette. Csak a rend kedvéért kellett mégis megszámolni a szavazatokat.

És akkor, minden várakozás ellenére kiderült, hogy hatan szavaztak a folyóirat halálára, mellette csak egy voks esett.

Sistergőn kínos pillanat volt. A két szószóló zavartan és vádlón nézett egymásra. Valamelyikük számításába hiba csúszott, ha azt hitte, hogy a másik sem tart ki. Most feszegőn ültek helyükön, valamennyi jelenlétük föladva a leckét: melyikük követett el árulást, hogy a másik hűségére is foltot ejtsen vele? Őt tapintatosan lenyelt mosoly között a két kutatón párbajozó tekintet, a viszkető helyzet s a soha napvilágra nem kerülő igazság — ez lett a szavazásból.

A lappal együtt a civilkurázi is odaveszett.

ÖNJELLEMZÉS

Nem sokkal a fölszabadulás után mutattak be Füst Milánnak, s 1945-46 telén valahol a Visegrádi utca környékén tettem néhány látogatást nála egy kis udvari szobában, annak az időszaknak minden romantikusan primitív díszletét őrző környezetben. Ócska vaságyon kuporgott, szidta a világot, undorodva mutatott maga köré. Ez jutott neki: kéziratai elégték, itt ül befalazva egy dobkályhás cselédszobában, kiszolgáltatva és elveszetten. Shakespeare-i átkok, jeremiási siralmak törtek ki belőle. Bólintani is alig mertem, megsemmisülten bámultam. Jajveszékeltése ijesztő volt, méltatlankodása vulkánikusan hiteles, az egész jelenség komikusan tragikus és lenyűgöző. Patakozatos tirádákat zúdított rám, fönnakadó szemmel idézte egy-egy pillanatra boldogabb korának fényeit, a halálban megnőtt társakat, csatázott élőkkel és elmentekkel a maga deklamatív szenvedélyével, biblikusan.

Az évek során, ha jókora hézagokkal is, föl-fölkerestem, hol belvárosi lakásán, hol az egyetemen, vagy a visegrádi alkotóházban láttam viszont. Ujra hallhattam görögtüzes áradását, amint megsemmisítő fintorral a túlsó végletbe csap, halhatatlanokat üdvözít vagy kárhozatra küld, tévedéseiben is megragadóan játssza, játssza tehetetlenül önmagát. Főlemelt mutatójúja mintha különös alakjainak egész sorát idézné tanúul, negyedik Henrik királyt és Störr kapitányt, az Advent hitéért üldözött ifjú angol nemesurat s a Boldogtalanokat, a fejükre végzetet gyűjtő szertelenség hőseit, az ő trópusi kedélyvilágának szülötteit.

Utoljára a Rózsadombon kalauzoltam el hozzá valakit, hogy majd húsz évi távollét után viszontlássa Füst Milánt, ifjúsága mesterét. A lugasban fogadott, valóban azzá a „horgas aggastyán”-ná szikkadtan, akivé isten tudja mióta lenni készült. Talán a ritka látogató megjutalmazására idézte föl legelső emlékét.

— Hihetetlen, -megengedem, de így van: tizenegy hónapos koromból él bennem. Nem mert elmesélték, hanem a magam eszében őriztem meg, bocsátotta előre. Kissé ropogós r-jei elevenen reccsennek még a fülemben, látom az alkonyodásban elmosódó, hátradőlő alakot.

— Tehát: nagyanyám igen szeretett, s hogy kedvemet keresse, mindenféle finom leveseket főzött nekem. Én pedig lelkendezve és mohón kapkodtam a tányér után, már ahogyan ekkora kisgyerekek szokása. Egyszer véletlenül túlságosan forrón nyújtotta nekem a kannában a levest, elégette a számat. Sirtam, hadonásztam, dühösen elkergettem magamtól. Ő pedig, hogy megbékítsen, kihűtötte a levest s afféle gyerekbolondító gügyögésekkel közeledett ismét, kínálta, amit az előbb annyira sürgettem, de most már nem és nem és nem akartam látni sem! S aztán hosszan, sokáig kellett hízelegnie, ajánlgatnia a főztjét, mire végre is elfogadtam.

S itt ránk csodálkozott!

— De hát miért mesélem el én ezt az egészet?

Mert — különös dolog! — ebben a kis jelenetben mintha egész sorsom, jövőm benne lett volna! Vagyishogy nekem azt is hízelegve, kelletően, kedvcsinálóan nyújtsák, hogy elfogadjam, amit nagyon szeretek!

Megmaradt volna benne csakugyan a kép? Vagy fantáziájában született ez is, hogy visszafordítsa, jelképet gyűjtsen mögötte? Azt hiszeni egyre megy. A nagy költőnél helyére kerül minden, igazzá válnak a legendák, múlt, élmény, mű egybeforr, hogy a halál se bonthassa szét többé.

SZABÓ LŐRINC LECKÉJE

Akkortájt kezdtek megjelenni a „Tücsökzene” első darabjai a **Válasz-ban**.

Szabó Lőrincet addig sem ismertük rejtőző alaknak, nem röstellt félreérthetetlenül azonosulni versének egyes számú első személyével akkor sem, ha kegyetlen titkokat árult el magáról. Most mégis fölfülettünk. Megérezttük, hogy sorsának eredő forrására bukkant a költő. A gyerekkor, a szülői ház, az anyaváros, az ifjúság messzi tükreibe pillant vissza, hogy elvégezze a szembesítést és számot vessen.

Szorogató gyönyörűség volt ezeknek a testmelegű verseknek az olvasása, párázott valamennyiből a személyes vallomás, a rátalálás fojtott izgalma rezgett a sorokban. Az a fajta tehetetlen őszinteség lökte fölszínre őket, melyik a lélek tektonikus megrendüléséből fakadhat csupán.

A fiatalság gátlástalan kíváncsiságával kérdeztem meg, hogyan születnek a sorozat egyre gazdagodó újabb versei, igaz-e az a sejtésem, mintha egymásból pattannának elő, a hívó emlék törvénye szerint.

Kissé félrehúzódva ültünk a társaságtól, közel az alkonyi utcára néző ablakhoz. A szobában égett már a villany s ez a kétféle megvilágítás őrzi ma is belső látásom előtt szokatlanul hosszúkás idomú fejét, szomorú-kaján arcát, koponyájához nőtt szemüvegének csillanását. Örült a kérdésnek, szívesen beszélt, ahogyan valaki a számára legfontosabbról ejt szót: nem árul el mindent, de a résnyire nyitott ajtón bepillantást enged műhelyébe.

— Mintha az agyvelőmbe mártanám a tollamat — mondta.

S ennél anyagszerűbben, magára jellemzőbb módon meg sem fogalmazhatta volna a „Tücsökzene” s azontúl egész költészetének lényegét. A kideríthetetlen érintésre megszólaló emlékeket, amint ott pihennek agyában, mintegy álomba süllyedten, hogy a varázsjelre fölbredjenek. S a varázsjel nem megtanulható. Az ő számára sem. Újra és újra bele kell törődnie, hogy akarati, tudatos gondolati úton hiába keresné.

A „Tücsökzene” verseinek puritán formájáról beszéltünk aztán, a hol szigorú, hol szándéktalanul laza asszonánca oldódó páros rímekről, a nekilendülve vágató, majd elfúlva megzökkenő jambusokról, ahogyan a belső hang diktálja s amint az elkészült verset ismét átvizsgáló figyelem kiszűri a szívhangok mellézkörejeit. Mert azt már tudtam róla: aprólékos gonddal tovább javíthatja kéziratát, nem hiszi el behunytt szemmel, ami első megfogalmazásra tolla hegyére ugrott. Élete végéig őrizte, amit ifjúságában a Babits mellett töltött esztendőik sugalltak. Újra letisztázta s a hűvösebb, személytelen gépiratban ellenőrizte a vers izületeit, hogy tovább nyesse, ha kell.

S akkor említette, egyszerűn, tanáros nyomaték nélkül:

— Egy-egy sor karakterét az ige és a kötőszó vonja meg. Ez a két

szófaj az értelem hordozója: bennük fejeződik ki a mozgás s az indulati előjel, minden egyéb hozzájuk igazodik, ők sodorják magukkal a mondatot, alanyostul, tárgyastul, határozóostul.

Nem bökte föl csontos mutatóujját figyelmeztetőn, hiszen valami magától értődőt mondott. A világosság, a józan emberi szó erejében hitt, mint költészetünk legjobbjai. Kerülte a dagályt, az ékítmények halmozását, a tűzijátékos káprázatokat, melyekből a petárdák eldurranása után nem marad semmi.

S aztán egy jó évtized múltán, utolsó megrendülését is ezen a nyelven fejezte ki. „A huszonhatodik év” szonettjeiben. A visszajáró kísértetből is az embert, az öt érzékünkkel megközelíthető valóságot jelenítette meg, lét és nemlét lecsupaszodott drámáját, aranyfüst és dekoráció nélkül, mert nem hitt látványosabb, nagyobb csodában az életnél.

Műhelyében mindenható volt, versfordításában a magyar költői nyelvet vitte újra diadalra, mikor a világlíra legnagyobbjaival kellett lépést tartania. Értette a módját, „hogyan kell egy hajszálat hosszában huszonötször elmetszeni” — mint prózában is alliterálva mondta. Dünnyögve, eltöprengőn, az értelem fényével csöndes szavában, azok módján, akik tudják, hogy hiányzó érveket sem a hangerő, sem a szavak bősége nem pótohatja.

AZ ALÁZATOS VARÁZSLÓ: SZERB ANTAL

Ahogy megpróbálom rögzíteni az időpontot, 1943-ban történhetett, mikor már alig másfél esztendeje lehetett hátra. A helyszín alighanem a Zeneakadémia, de esetleg a Vajda János Társaság. — Mindez lassan a legendává foszló félmúlt kódében dereng, abban a tűnékeny birodalomban, ahová az ifjúság ártatlan merészségével lépünk be, hiszen nem sejtjük határait.

Az alkalomról sem mondhatok már pontosabbat, mint hogy valamiféle irodalmi matiné hozhatta össze a közönséget, s befejeztekor, a ruhatár felé igyekvők áradata sodort össze Szerb Antallal. Akkor már bemutattak neki, s a magam nyurga kölyökségében belepirultam az örömbé, hogy megismert, meg a zavarba, hogy jó fejjel magasabbra nőttem nála.

Nyilván az elhangzottakról beszélve haladtunk a széksorok között, majd a kijáratnál elétoppant valaki — az ismeretlen olvasó — és elnézést kérve megszólította. A szokásos kis jelenet pergett le: néhány eldadogott szó, köszönet az írásaival szerzett élményért, a rég megszületett vágy, hogy egyszer élőszóval, szemtől szembe is elmondhassa — aztán már búcsúzott is.

Ketten maradtunk ismét, köztünk az utolsó mondat elszakadt cérnaszála. A törékeny alakú, már megjelenésében szívet indítóan védtelen Szerb Antal — a maga nemzedékében Tónikának hívták — riadtan nézett rám, s röstelkedő meglepetőzéssel mondta:

— Vagy húsz éve publikálok, de még mindig nem tanultam meg, hogyan kell ilyenkor viselkedni . . .

Egy-két futó találkozást érhettem még meg vele, akkoriban megszállott szorgalommal hordta már be rövid életének termését, a világirodalom-történet ívei lázas tempóban szaporodtak keze alatt, sietnie kellett.

A közeledő katasztrófa szelében éltünk, hogy a következő év tavaszán a német megszállással ránk szakadjon.

S aztán 1945-ben, a fölszabadulás után egy letakart koporsó a ravatalon, a búcsúztató hangja megcsuklik, körül a pályatársak és tanítványok, a magyar irodalom meglizedelt kis csapata, amint ki-ki szédelegve méri föl, hogyan is kelt át a szakadékon, s miféle ördögi sors emelte ki mellőle a veszni szántakat.

Negyedszázadnál is később idéződik föl bennem ez a villanásnyi emlék. Azóta újabb ismeretlen olvasók tíz- és százezrei nyúlnak könyveiért. Elbűvölő regényeiben távoli korok és messzi országok élednek meg a képzelet érintésétől, korszakot nyitó irodalomtörténeti műveiben ablakot nyit, hogy porlepett könyvtárakat járjon át a friss levegő. A modern szellem kalandjait éljük át mindannyiszor: Szerb Antal egyszeri varázslatát. A megejtően szerény mágusét, aki élete során a könyvek világában volt igazán otthonos, sosem is vágyott el közülük, s alázatos tanítványnak érezte magát, mikor már régesrég mester volt.

Csak a pöffeszkedő nagyképűséget nem tanulta meg rövid élete végéig sem.

Csanády János

Nógrádban téli tölgyek

Aki szigorral szeretted —
s le-lehajolva néha
nehéz rögeibe temetted
eltorzult arcodat: e földet
aki féltve szeretted,
(mely tégedet sem
dédelgetett, inkább
didergetett; —)
hol szíved felnevelted
differenciálművek
őrlése közt, s a csendes
ekék fekete-földet
forgató selyem-
suhogásában;
Te, aki
pannóniai
s nagyalföldi